

Står vi ut med politiken?

Hannah Arendt och demokratin

Merete Mazzarella skissar i sin essäsamling *Skulle vi alla kunna samsas? Essäer om vår samtid* bilder av polariseringen i vår tid. USA får fungera som ett av exemplen. Trump-anhängare demoniserar sina politiska motståndare ("kommunister!"), medan demokrater förlöjligar dem som stöder Trump och kallar dem 'rednecks'. Mazzarella tar fasta på ett oroande fenomen, men bokens rubrik ger mig ingen ro. Bråkande barn uppmanas att samsas om spadarna i sandlådan. Fem föreningar samsas om ett utrymme. Om alternativet till polarisering är att samsas, vad innebär det? Komma överens? Tolerans? Fredlig samexistens? Försoning?

Ytterligheter; oförmåga att gå i dialog; oförsonlighet som förgiftar politiska debatter; åsikt står mot åsikt. Allt detta kännetecknar vad man brukar kalla 'polarisering'. Problemformuleringarna sträcker sig från sociala medier till samhällsklyftor och ett begrepp som 'samtalsklimat' är symptomatiskt för det helt begripliga famlandet efter en tydligare verklighetsbeskrivning.

Analysen som försöker kasta ljus över 'polariseringen' kryssar mellan åskådningar och realpolitik, inte sällan med sikte på den *normala demokratin*. Måhända grå och byråkratisk, men rustad för problemlösning. En tänkare som skulle se kritiskt på föreställningen om en normal demokrati som framför allt kan stoltsera med sin effektivitet är Hannah Arendt (1906–1975), som lade stor möda på att gestalta vad politik överhuvudtaget är och kan vara. Politik har, konstaterar hon, under stora delar av Europas historia betraktats som ett nödvändigt ont: för att komplexa samhällen ska fungera behövs organiserande och stabiliserande mekanismer. I det moderna 'masssamhället' är alla inspärrade i "sin

subjektivitet som i en isoleringscell" och politikens roll har krympt till att backa upp våra privata liv.

Enligt Arendt är politiken – att vi handlar och talar, ifrågasätter och initierar förändring i en politisk gemenskap – en oundgänglig del av det mänskliga livet. Hon ser i politiken en offentlig sfär där vi möts i vår mångfald. Utgångspunkten är en helt annan än den liberala förståelsen, som placerar mångfald (i åsikter, religion, sexualitet och så vidare) utanför politiken, som sidor av våra privatliv som politiken ska beskydda. Arendt ansåg att både mångfald, som hon kallar *pluralitet*, och jämlikhet kräver en politisk sfär för att existera. Politiken gör att vi *blir* jämlika. Det är *här* våra olikheter möts och blir verkliga för oss, men detta trängs ut i ett samhälle som inte ger rum för annat än den privata pluraliteten. Arendt diskuterade inte polarisering, men hennes filosofi kan skapa ett sunt avstånd till drömmen om att den normala politikens hjulspår frälser oss från polarisering.

*

Arendt var införstådd med att stabila institutioner behövs för att ett mänskligt samhälle ska kunna fortleva. Däremot försvinner politiken, möjligheten att förändra världen, om stabiliteten blir ett mål i sig. Institutioner kan inte ensamma bära upp gemenskaper. Det avgörande är att det finns en offentlig sfär, rum för politik, politiska samtal och handlingar. Men vad är villkoren för sådana rum? Svaret på den frågan kan bidra med ett tänkvärt perspektiv på hur man kan förstå det flitigt förekommande uttrycket 'demokratis bräcklighet'.

Linda Zerilli utvecklar Arendts motvilja mot grundvalar för politiken i sin bok *A Democratic*

Theory of Judgment (2016). Zerilli går i närkamp med politisk teori från Rawls till Habermas. Problemet med den samtida politiska teorin är att den har svårt att hantera alla slags skillnader, exempelvis i form av det som brukar kallas 'kulturskillnader'. Dessa framstår som utifrån kommande hot som kan hållas i schack genom politiska processer och genom en offentlighet som styrs av gemensamma principer. Arendt och 'the deliberative democracy theorists' utgår visserligen alla från avsaknaden av en gemensam förståelse av det goda livet, men drar olika slutsatser av det.

När den politiska teorin riggar upp gemensamma principer finns det inte spelrum för politiskt *omdöme*, skriver Zerilli. Arendt hävdade att omdöme har en viktig roll i politiken och för henne är begreppet förknippat med förmågan att kunna se en fråga från flera perspektiv. Hon föreslår att politiska omdömen har ett drag av 'representativt tänkande'.

Jag bildar mig en uppfattning genom att betrakta saken ur olika perspektiv, genom att göra de frånvarande ståndpunkterna närvarande för mig. Denna representationsprocess accepterar inte blint vad de som står någon annanstans verkligen anser, vad de som ser på världen ur ett annat perspektiv tycker.

Beredskapen att ta andras perspektiv i beaktande (inte bara, som här, *tänkta* perspektiv) påminner om att politik inte kan reduceras till representation av ens egna eller en viss grupps intressen. Hur ser världen ut för någon annan? Frågan är inte filosofisk, utan har bäring på debatter om konkreta angelägenheter: basinkomst, fiskodlingarnas framtid, samtycke, dragning av järnväg, hemvårdsstöd, coronavaccin, asylpolitik. Citatet ovan finns i en essä från år 1967 där Arendt diskuterar sanning och politik. Hon kommer fram till att politikens uppfattningar visserligen kretsar kring vad som är sant ("Är det sant att presidentvalet innehöll valfusk?") men att ett begrepp om sund politik inte *vilar* på sanningsenlighet. Sanningen rider inte in på den politiska scenen och sopar golvet rent. Om så vore fallet skulle rummet för politikens egna former upplösas, nämligen övertalning ('persuasion'), där olika perspektiv konfronteras med varandra. Den politiska åsikten existerar i ett meningssammanhang av de-

batt och övertygande, uppfattningar får gehör eller avvisas.

När polarisering diskuteras framförs med jämna mellanrum vikten av att lyssna på olika röster. Men hur undvika att lyssnandet förfaller till den empati som Arendt avfärdar, med den von oben-mentalitet som empati kan innebära, en tanke om att 'vi' vet hur politik och vettiga ståndpunkter bör se ut, och det är alltså 'vi' som faller omdömen om vad som duger som politiska ståndpunkter. Låt oss börja här: att ta andras perspektiv på allvar betyder inte att man köper det som sägs. Det innebär inte heller att hålla det andra säger på det slags armlängds avstånd som 'tolerans' tycks innebära. Det representativa tänkandets utmaning är snarare att se vad det som sagts *betyder* i ett visst sammanhang, hur det någon säger kan förstås: inser den som påstår något själv innebörden i det som hen framfört? Det politiska består enligt Arendt i förmågan att dela och ifrågasätta andras perspektiv, det är så det finns något att göra politik *av*. Eller som Zerilli skriver: "put[ting] forward substantive public visions of what we hold to be right and just and debate these". Och: "To approach judging through this ordinary concept of perspective is to acknowledge perspectives other than one's own without denying that each perspective has blind spots of its own." Som Arendt skriver i sin essä "Introduktion till politiken": även om vi avfärdar det som sagts som befängt finns det en poäng med att försöka gestalta den förförståelse som kommer till uttryck i en politisk uppfattning. (Tänk exempelvis på vaccintveksamhet.)

*

Olikheterna i ståndpunkter är inte bara politikens livsluft utan är det som gör världen *verklig*, menar Arendt. När vi diskuterar framträder det som vi gemensamt utbyter åsikt om från olika håll, och ur detta blir det offentliga rummets verklighet till – i pluraliteten. Ingen gemensam måttstock finns som skulle garantera ett enhetligt sätt att bedöma perspektiven, utan Arendt förutsätter att perspektiv inte bara säger något om den som står för dem. Att sätta sig in i andras perspektiv är alltså inte en övning i psykologi. Vi lär oss något om världen genom det gemensamma som vi diskuterar från våra olika håll.

"Ingen har rätten att lyda".
Graffiti av Patrik Wolter
alias "BeneR1" och
Kevin Lasner alias "koarts"
vid Arends födelsehem
i Linden (nu Hannover) vid
Lindener Marktplatz 2
i hörnet till Falkenstraße.
Foto Bernd Schwabe.
(CC BY-SA 3.0)

När politiken befinner sig i kris har man däremot att göra med perspektiv utan objekt – löst hängande perspektiv utan värld. Detta är vad Arendt skulle mena med polarisering: att en mängd åsikter existerar, men eftersom de är avskurna från varandra faller den gemensamma världen bort, kvar blir bara den nakna åsikten, "så här tycker jag". Verkligheten faller sönder i åsikter som inte vill utmanas, men nog bekräftas.

Åsiktsskillnader bär upp politikens rum, men politiska åsikter kan också åberopas på sätt som undergräver villkoren för det politiska rummet. Att vifta med *ytrandefriheten* kan fungera som ett sätt att försvara sig mot kritik utan att behöva gå i dialog med kritiken. "Det här är min åsikt och jag har rätt att uttrycka den." Piruetten ifråga har som syfte att dra bort åsikten från politikens samtal och in i den privata sfär som man tänker att politiken är satt att beskydda. Arendt tog otvetydigt ställning för ytrandefrihet, men hon framhäver att vi behöver varandras perspektiv för att kunna bygga upp en gemensam värld där åsikter kan göra en skillnad, snarare än bli stumma, atomistiska uttryck. Den avart av ytrandefrihet som försöker göra åsikter immuna för kritik är avskuren från den värld i vilken ståndpunkter är meningfulla som *politiska* inlägg.

Det vi kallar 'polarisering' kan sägas vara ett symtom på avskurenhet där åsikten inte står i relation till någon gemensam värld. Den ropar ensam eller ur en förenhetligad mobb, utan att vilja bära ansvar för orden. Om Arendt ibland låter som att hon överbetonar politiken som en sfär där vi 'uttrycker oss själva', ska man komma ihåg att hon är noga med att påminna om hur politiken inte bara blir tomma ord och blint handlande: genom våra ord förbinder vi oss till saker, och andra håller oss ansvariga för vad vi säger och gör.

Jürgen Habermas anklagade i tiden Arendt för att upprätta "en gapande avgrund" mellan sanning och politisk ståndpunkt. I sin bok visar Zerilli att kritiken ingalunda är befogad. Arendt tydliggjorde hur den offentliga sfären undergrävs av lögn, manipulation och *image-making* – politik som tvång och suggestion snarare än prövning av perspektiv. Det som ofta uppfattas som stötande är att Arendt förnekar att *sanningen* kan rädda politiken. Att vi låter oss förföras av lögn i politiken har enligt Arendt att göra med politikens täta relation till att vilja förändra världen. Den politiska lögnen är inte bara en förvrängning av sanningen. Framför allt är den en *handling*, ett försök att omforma verkligheten. Zerilli illustrerar med Bush den yngre som legitimerar

de kriget mot Irak med att landet har massförstörelsevapen. Så småningom lades vägande bevis fram som visade att kriget startades på andra grunder. The Downing Street Memo läckte i maj 2005 och tycktes avslöja att Bush-administrationen försökte fabricera fakta för att legitimera kriget ("fix the facts"). Zerilli beskriver den blandade reaktionen på läckan. En del menade att den inte visade något nytt och att det därför inte fanns skäl att omvärdera något alls. De som kritiserade Bush och ville exponera lögnen lyckades, skriver hon, inte skapa ett tillräckligt politiskt engagemang som hade ändrat på den bild som etablerats. Huvudpoängen: om det inte finns en granskande offentlighet som prövar olika perspektiv så kommer sanningen inte att ha något bett och kunna stå emot politiskt handlingskraftiga lögn. Varken sanning eller principer kan då rädda politiken.

*

Den politiska aktören kan inte själv bestämma vilken innebörd hans ord och handlingar får. Vi tar en risk genom att träda fram, vi har ingen kontroll över hur det vi säger tas emot. När vi agerar i offentligheten sätter vi oss på spel. Just detta vill yttrandefrihetsvurmaren jag beskrev inte göra. En politisk handling befinner sig i en vidsträckt väv av mänskliga relationer som, liksom Arendt skriver, kan "förändras radikalt med ett enda ord eller en enda gest."

Linda Zerilli beskriver hur mittfårans politiska teori vill mota undan denna oförutsägbarhet. John Rawls, en av den moderna politiska filosofins största namn, ansåg att det politiska samtalet bör ramas in av en neutral form av rationalitet. Deltagarna i ett politiskt samtal måste åberopa begrepp om exempelvis rättvisa som kan omfattas av alla, oberoende av privat åskådning. På ett sådant sätt kan konflikter som undergräver möjligheten att komma överens minimeras.

En normativ teori om politik som vilar på idealet om neutral rationalitet slarvar på ett fatalt sätt bort den konstitutiva öppenheten i vad politiken omfattar, vad som ses som ett ämne för politik. Vem har tillträde till politikens sfär och på vilka villkor? Sådant förändras över tid, genom ifrågasättanden och konflikt. Zerilli nämner Frederick Douglass (1817–1895), född som slav, senare framstående politiker som kämpade för slaveriets avskaffande. Hur var det

möjligt för honom och hans perspektiv att bli en del av ett politiskt sammanhang? I det kända talet "The Meaning of July Fourth for the Negro", som Douglass höll år 1852, utmanas USA:s självförståelse. "This fourth of July is yours, not mine." Douglass bekräftar inte, utan tar strid med det vedertagna förnuftet. "Would you have me argue that man is entitled to liberty? [...] Must I argue the wrongfulness of slavery? [...] What, then, remains to argue?" Vilka slags 'argument' kan bita på dem som själva äger slavar? Det går inte att vädja till något påstått universellt förnuft. Igen: det som man har att tillgå i politiken är att resonera och övertyga. Tidigare normaliserade former av berättiganden ruckas. Politik kan i Arendts anda ses som möjligheten att bryta upp en situation (här: innebörden av den patriotiska högtiden Fourth of July) och uppfattningar om vad som utgör ett politiskt 'vi'. Polariserande? Tja. Politiken förändrar sådant som vi tänker att står fast. Enligt Arendt är detta vad som gör politik farlig. Totalitarismen försökte förändra de mänskliga villkoren i grunden – detta var också politik i bemärkelsen att förändra världen. Samtidigt går det inte att göra sig av med människans förmåga att gripa in i historien annat än att göra sig av med människan.

*

Arendt var inte särskilt uppmärksam på samhällslig ojämlikhet som formar politikens sfär. Det här gör att det hon säger har ett drag av idealisering. Vilken roll spelar representativt tänkande när det finns människor som inte har en reell möjlighet att höras, att bli *politiska* aktörer? I sin bok *La Méésentente* (eng. *Disagreement*) skriver filosofen Jacques Rancière att politiken alltid har inrymt ifrågasättanden av och kamp om vem som har rätt att komma till tals, konflikter kring hur man talar och i vilket forum. Politik, skriver han, gör begripligt som tal det som "en gång i tiden enbart uppfattades som oväsen" (tänk: oväsendet från Aristoteles 'redskap' – slavarna). För Rancière tar politiken sin början när tidigare icke-representerade människor ifrågasätter maktens ordning, ifrågasätter institutionerna och stökar till etablerade begrepp. Frågan om vem som kan och får tala i politiken är grundläggande på ett sätt som man inte får syn på om politiken bara betraktas som viljan och beredskapen att ta andras

perspektiv i beaktande. Det är inte så att pluraliteten finns i politiken av sig själv – vilket ju inte heller Arendt säger; i politiken gör människor *anspråk* på jämlikhet, att bli behandlade som subjekt som har något att säga till om och perspektiv att bidra med. Detta är vad Arendt menade med att människor *blir* jämlika i politiken.

*

Att de institutioner och lagar medelst vilka vi gång på gång försöker att någorlunda stabilisera de mänskliga angelägenheternas område är bräckliga, har ingenting med den mänskliga naturen eller syndafallet att göra utan beror enbart på att nya människor ständigt strömmar in i detta område och där i ord eller handling måste göra sin nya början gällande.

Så skriver Arendt i *Människans villkor*. Oförmågan att stå ut med bräckligheten tar sig om och om igen uttryck som en vilja att avskaffa det som är förutsättningen för politik, den mänskliga pluraliteten. ”Försöken att bli herre över pluraliteten” löper enligt Arendt som en ilsket lysande röd tråd genom historien. Men det är inte bara i tyrannin och enväldet, eller i moderna former av diktaturer, som viljan att avskaffa politikens pluralitet gör sig gällande. I samhällen där mångfalden i politiken äts upp av individualism eller enhetsivrande kollektivism har den offentliga sfären satts ur spel och ersatts av en ansiktslös administration och grumliga ”sociala” sammanhang där det minst av allt finns rum för omvärlden och perspektiv.

De oroliga utspelen om polarisering riskerar att förlänga den politikskeptiska röda tråden som Arendt nystade i. Rancière går än en gång ett steg längre än Arendt. Han beskriver en ”postdemokrati” som klamrar sig fast vid konsensus. Här tas grupper och intressen för givna, med resultatet att det inte finns någon plats för egentlig förändring. Allt tycks fullbordat och färdigt representerat genom de institutioner och procedurer som redan finns. När en konflikt uppstår skrynklas den ihop till ett ’problem’. Och ett ’problem’ är inget mer än en olägenhet som ännu inte har fått en lösning. Det finns alltså inte rum för att artikulera en konflikt, att en konflikt framträder på den politiska scenen där olika röster kan komma

till tals om hur den ska förstås. Enligt Rancière ligger bilden av ett allas krig mot alla, ett slags atomistisk polarisering, på lur här. Allt som inte är konsensus framstår som barbari och fara. Detta gäller i synnerhet allt som har med identitet, religion och etnicitet att göra. Där konflikter och oenigheter envisas med att dyka upp blir de omöjliga att hantera. Ständigt uppstår nya grupper som ses som hot mot ordningen, och det finns inget sätt för dem att framträda i politiken annat än genom inkluderingsförutbestämda lösningsprocesser – egen röst har dessa grupper inte.

Arendts tanke om den ofrånkomligt *politiska* pluraliteten utgör ett motgift mot en sådan konsensusdemokrati. Om polarisering beskrivs som en oförmåga att ’komma överens’ tycks lösningen bestå i pragmatiska procedurer för politiskt beslutsfattande, i kombination med en förhoppning om en mildare ’samtalskultur’. En sådan eftersträvad konsensus ligger farligt nära en önskan att avskaffa politiken. Det som ytterst står på spel när rummet för politik hotas är insikten att vi inte på egen hand kan begripa oss på världen. För att komma till rätta med polariseringen kan vi inte avskaffa det som gör politik till politik.

MIO LINDMAN

Arendt, Hannah: *Människans villkor: Vita activa*.

Översättning: Joachim Ratzlaff. Daidalos, 1998.

Arendt, Hannah: ”Sanning och politik” i *Mellan det förflutna och framtiden*. Översättning: Annika Ruth Persson. Daidalos, 2004.

Arendt, Hannah: ”Introduction to Politics” i *The Promise of Politics*. Schocken Books, 2005.

Mazzarella, Merete: *Skulle vi alla kunna samsas? Essäer om vår samtid*. Schildts & Söderströms, 2020.

Rancière, Jacques: *Disagreement: Philosophy and Politics*. University of Minnesota Press, 2004.

Strandberg, Hugo: ”Vad är ett samhälle?” i *Ikaros* 3/2020.

Zerilli, Linda: *A Democratic Theory of Judgment*. The University of Chicago Press, 2016.